

УДК [37.015.31:7]:78

ПОЗАКЛАСНЕ МУЗИЧНО-ЕСТЕТИЧНЕ ВИХОВАННЯ ШКОЛЯРІВ У ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ ХХ СТОЛІТТЯ

Л. М. Сбітнєва

У статті висвітлено музично-естетичне виховання в позакласний час у другій половині ХХ століття. Розкрито, що основними завданнями позакласної роботи виступало: закріплення, збагачення та поглиблення знань, набутих у процесі навчання, застосування їх на практиці; розширення загальноосвітнього кругозору учнів, формування інтересів до мистецтва, виявлення і розвиток індивідуальних творчих здібностей та нахилів. Розкрито форми позанавчальної музично-естетичної діяльності, метою педагогічного процесу в яких виступав розвиток музично-естетичної культури дитячої особистості.

Ключові слова: позакласна музично-естетична діяльність, концерти-лекції, музичні лекторії, дитячі хори, фольклорні ансамблі, оркестри, ансамблі баяністів, вокально-інструментальні ансамблі.

Постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими і практичними завданнями. Важливу роль у вихованні дітей і молоді в другій половині ХХ століття займали форми позакласної та позашкільної музичної діяльності, метою педагогічного процесу в яких виступав розвиток музично-естетичної культури дитячої особистості. «Школа стає осередком духовного життя, якщо вчителі дають цікаві і за змістом, і за формою уроки ... Але чудові блискучі уроки є там, де є ще щось чудове, крім уроків, де є і застосовуються найрізноманітніші форми розвитку учнів поза уроків», – писав В. Сухомлинський [9].

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано вирішення даної проблеми і на які спирається автор. Проблеми розвитку системи музично-естетичного виховання в Україні знайшли своє відображення в роботах Т. Гризоголазової, В. Дряпкі, І. Зязюна, Л. Коваль, Л. Масол, О. Михайличенка, В. Орлова, О. Олексюк, Г. Падалки, О. Ростовського, О. Рудницької, Т. Танько, Л. Хлебнікової, В. Черкасова, Г. Шевченко, О. Щолокової. Ними були розроблені

численні практичні рекомендації щодо здійснення цього процесу в різних умовах функціонування системи освіти. Ці роботи містять багатий фактичний матеріал, дають певні уявлення про тенденції та особливості музично-естетичного виховання в різних регіонах на окремих історичних етапах, але, на наш погляд, у науковій літературі позакласне музично-естетичне виховання у другій половині ХХ століття потребує більш значної уваги, адже воно виконувало важливу роль у формуванні музичної культури підростаючого покоління.

Метою статті є дослідження форм і методів музично-естетичного виховання в позакласній музичній діяльності, яка відіграла значну роль у розвитку музичної культури дитячої особистості.

Виклад основного матеріалу дослідження. Позакласне музично-естетичне виховання у другій половині ХХ століття виступало невід'ємною складовою всієї системи освіти. Вважалося, що добре поставлена позакласна музично-естетична робота – це «культурне обличчя», художнє оформлення всієї навчальної роботи в школі [9].

Завданнями позакласної музично-естетичної роботи виступало закріплення, збагачення та поглиблення знань, набутих у процесі навчання, застосування їх на практиці; розширення загальноосвітнього кругозору учнів; формування інтересів до мистецтва, виявлення і розвиток індивідуальних творчих здібностей та нахилів; організація дозвілля школярів, культурного відпочинку та розумних розваг [4].

Було визначено, що позакласне музично-естетичне виховання не можна ототожнювати з навчальним, адже перед ним не ставиться завдання опрацювання державного стандарту загальної освіти. Його логічно розглядати в руслі соціальної комунікації як процес соціально-педагогічної взаємодії, в якій найважливішу роль відіграють феномени емпатії, атракції, рефлексивної саморегуляції. Керівництво з боку вчителя може бути як безпосереднім, так і за допомогою запрошених для цієї мети фахівців з інших установ, студентів, учнів старших класів.

У другій половині ХХ століття поставала необхідність організації добре продуманої системної роботи, пов'язаної з програмою і календарним планом школи, що враховувала можливості, схильність учнів до творчості. Позаурочна виховна робота ставала частиною загальношкільної системи позаурочних заходів, гармонійно поєднувалася з аналогічною навчальною роботою, спиралася на допомогу з боку керівництва і громадських організацій школи. Стала формуватися система планування позакласної музично-естетичної виховної роботи на навчальний рік і детальніше на півріччя, і чверть.

Для успішного ведення цієї роботи потрібне було планування, що враховує характеристики особистості і передбачувані результати виховного впливу (проект особистості). Це давало змогу керувати процесом виховання, координувати всі виховні впливи, поглиблювати й розширювати мету та завдання. Плани позаурочної музично-естетичної роботи затверджувалися директором школи і потім зводилися в загальному плані роботи школи, відбивались у спеціальних графіках, афішах, оголошеннях про окремі заходи масового характеру. Принцип єдності навчальної і позаурочної роботи поставав як найважливіший принцип організації навчально-виховного процесу. Залучення в інтенсивну позакласну музично-естетичну роботу йшло, таким чином, від уроку до культурно-масової роботи.

Музично-виховна робота будувалася на загальних принципах виховання (науковість, доступність, системність, урахування вікових особливостей), проте вона мала і свої специфічні принципи. Навчання і виховання складали єдиний педагогічний процес, що забезпечувало різносторонній розвиток особистості учня. Досвід показував, що педагогічні завдання успішно розв'язувалися лише при органічному поєднанні навчально-виховної роботи в ході уроку з цілеспрямованою дією на учня в позаурочний час, тому позаурочна музично-естетична робота справедливо розглядалася як важлива складова частина виховної роботи школи. Так, наприклад, знання музичної культури могли бути поглиблені й розширені на тематичному вечорі, під час обговорення музики до кінофільму чи спектаклю, або прослуханого музичного твору.

Розповсюдженими формами позакласної роботи були лекторії і концерти-лекції, які створювали нову синтетичну форму художньо-просвітницької роботи, успішно пов'язували її з навчальною роботою з літератури і історії.

Дослідження рівня розвитку музичних смаків та інтересів учнів різних вікових груп визначили шляхи і методи позакласної роботи, що забезпечувало найбільш масовий її характер. Розроблялася тематика концертів-лекцій, методика аналізу музичних творів з урахуванням віку та музичної культури і груп учнів [4; 5].

Основною метою лекторію було зацікавити учнів музикою, викликати в них бажання більше дізнатися про композиторів і виконавців. Допомогу школі в багатьох містах України надавали музичні лекторії, в яких приймали участь артисти театрів, філармоній, викладачі й учні музичних закладів. Лекційний курс мав розкрити

слухачам задум композитора і художній образ творів. Аналіз змісту і значення окремих виразних засобів музичного твору робив музично-естетичне переживання більш глибоким, наближав слухачів до особливостей музичної мови як виразника певного змісту, виховував і зміцнював інтерес до музики. Обговорення з учнями прослуханого твору надавало змогу вчителю акцентувати увагу на різних елементах музичної мови. Значна увага приділялася виробленню в учнів культурних навичок, що створювали необхідні умови для сприйняття музики: вміння слухати, не заважати ні собі самому, ні товаришам, повагу до праці артиста, зосереджену увагу, що виключає обмін думками на концерті, культура поведінки в ході концерту.

Позакласна музично-естетична робота в школі повинна будуватися, стверджували відомі педагоги, на основі принципу добровільності. Тому важливо було знайти стимули, які могли б зацікавити учнів. Розуміння добровільності допомагало вихованню відчуття відповідальності, свідомого відношення до своїх, добровільно прийнятих на себе обов'язків. Допомогало в здійсненні цього принципу залучення колективу учнів до організаційної самостійності і самодіяльності.

Значне місце в позакласній роботі займали свята, які вимагали активності і мобільності педагога-музиканта та задовольняли різноманітні дитячі потреби: світоглядні, художньо-естетичні, моральні і комунікативні. Свята, що поєднували в собі різні види мистецтв (музику, образотворчу і драматичну діяльність, художнє слово, танок), були яскравими подіями в житті школи, де здійснювався процес формування різноманітних емоцій, принципів, поглядів і переконань дітей. Музика, головний компонент свята, сполучала всі інші види мистецтва та створювала певний емоційний настрій відповідно до свята. Особливу атмосферу таким заходам додавала участь в них дитячих поетів, композиторів і професійних артистів [3; 4].

Організатори святкових заходів найчастіше проводили їх у зв'язку з програмою музичного виховання на уроках музики, а також з урахуванням музичної діяльності молодших школярів у позаурочний час (заняття в хорі, музичному оркестрі, фольклорному ансамблі).

Для свят відбиралися добре вивчені на уроках та в позакласний час пісні, танці, музичні ігри, п'єси. Повинні були звучати яскраві твори, які відповідали темі свята та подобалися дітям. Свята вимагали не тільки продуманого сценарію, але і святкового оформлення (світові ефекти, декорації, костюми), і чим більшої допомоги надавали вчителю

керівники різних гуртків і педагоги-організатори, тим вдаліша була святкова вистава. Значну роль в підготовці будь-якого свята відіграла участь в них батьків – і як глядачів, і як дійових осіб (костюмери, гримери, декоратори, оформлювачі).

Одним із засобів музичного виховання підростаючого покоління були відвідування філармонічних концертів для дітей. Зазвичай такий концерт розрахований на півтори-дві години і супроводжувався вступною бесідою та короткими поясненнями. До виконання програми залучалися артисти-професіонали.

Учителі відмічали, що позаурочна музично-естетична робота об'єднувала учнів в дружні творчі колективи, зв'язані загальними інтересами і захопленнями. Вона допомагала долати такі негативні риси особистості, як замкнутість, егоїзм, недисциплінованість. Творча робота в хорах, оркестрах, фольклорних колективах і інших музичних гуртках, виховувала в учнів глибокий і активний інтерес до музичного мистецтва [1].

Позакласна музично-естетична робота залежала від багатьох умов, якими вчителю музики необхідно було керуватись у процесі художньо-педагогічної діяльності. Серед важливих умов навчально-методичної бази слід назвати такі:

- добір якісного різноманітного за жанрами і різнохарактерного репертуару з яскравими музичними образами;
- особлива увага спрямовується на дитячу українську народну пісню, яка є незамінною у вихованні дитячих голосів;
- у сільській місцевості відбір музичного матеріалу з акцентом на музичний фольклор, який є найбільш близьким за естетичними запитами і смаками сільським школярам;
- широке залучення до участі у позакласних музично-виховних заходах музикантів, акторів, співаків, аматорів;
- масове залучення школярів до проведення календарно-обрядових свят, театралізованих дійств і інших культурно-мистецьких заходів;
- формування в учнів міцних асоціативних зв'язків між музикою, літературою і образотворчим мистецтвом;
- індивідуальна музично-виховна робота вчителя музики з учнями;
- залучення до процесу музично-естетичного виховання школярів батьків та людей старшого покоління;
- тісна культурологічна співпраця з громадськими організаціями, будинками культури, ДМШ, філармоніями.

Проведення позаурочних музично-виховних заходів вимагало дотримання основних принципів організації (позаурочної музично-виховної) діяльності дітей: спадкоємності, плановості, послідовності, систематичності, а також різноманітності змісту позакласних заходів для удосконалення музичного досвіду дітей і збагачення їх новими музичними враженнями. Важливо було враховувати вікові особливості і спрямовувати позаурочну музичну роботу на розвиток активності, уяви та ініціативи учнів.

У 60-ті роки в школах з ініціативи дирекції шкіл і батьків почали організовуватися гуртки з навчання гри на музичних інструментах, музичні студії. Хоча навчання в музичних студіях і було платним, кількість дітей в них поступово збільшувалась. Організація позакласних музичних занять визначалася з урахуванням інтересів дітей. Так, після шкільних уроків діти за бажанням могли, при наявності професійних керівників, займатися хоровим співом, ритмікою, бальними танцями, грою на музичному інструменті, у музичному театрі, фольклорному ансамблі та ін. Особливе значення надавалося створенню шкільних хорів [2; 7].

До позакласної музично-естетичної роботи активно залучалися майже всі вчителі школи, що надавало можливість прилучити своїх вихованців до світу поезії, театру, музики, живопису. Емоційний характер такого спілкування позитивно впливав на відносини між учнями і вчителями, це був чи не найефективніший спосіб навчити дітей особисто сприймати мистецтво, розуміти його творчу сутність і специфіку. Музично-естетична робота ставала важливим чинником естетичного виховання молоді, засобом отримання знань з музичної культури та навичок активної музичної діяльності. У процесі розвитку музичної культури школярів великого значення набувала особистість учителя музики, який повинен бути творчою людиною, професіоналом-музикантом [8].

Висновки. Позакласне музично-естетичне навчання і виховання у другій половині ХХ століття базувалося на історично обумовлених традиціях виховання особистості і відіграло значну роль у розвитку музичної культури дитячої особистості. Але на зміст музично-естетичного виховання негативно впливав жорсткий ідеологічний контроль і репертуарна політика, які обмежували творчу фантазію і творчу свободу педагогів в музично-педагогічній діяльності.

Музично-естетичне виховання в сучасній українській школі повинно спиратися на сучасні наукові основи і постійно

удосконалюватися. Потрібні реформи музично-освітньої сфери на державному рівні, дослідження нових педагогічних технологій музично-естетичного виховання і навчання, а також трансформація уявлень суспільства про можливості та потенціал музичного мистецтва у формуванні духовної культури особистості.

Література

1. Коваль Л. Г. Воспитание чувства прекрасного / Л. Г. Коваль. – К.: Радянська школа, 1983. – 120 с.
2. Музыкальное воспитание в СССР / Под ред. Л. А. Баренбойма. – М.: Советский композитор, 1978. – Вып. 1. – 485 с.
3. Музыка в школе: збірка статей / укл. А. Верещагіна. – К.: Музична Україна, 1979. – Вып. 5. – 95 с.
4. Музыка в школе: збірка статей / укл. Л. Хлебнікова. – К.: Музична Україна, 1974. – Вып. 2. – 150 с.
5. Музыка детям. Вопросы музыкально-эстетического воспитания / Составитель Л. Михеева. – Л.: Музыка, 1976. – Вып. 3. – 154 с.
6. Національна державна комплексна програма естетичного виховання / укл. І. А. Зазюн, О. М. Семашко // Рідна школа. – 1995. – №12. – С. 29 – 52.
7. Новосельцева Л. Студія при школі / Л. Новосельцева // Музыка. – 1975. – №2. – С. 27 – 29.
8. Основы эстетического воспитания: пособие для учителя / Ю. Б. Алиев, Г. Т. Ардаширова, Л. П. Барышникова и др.; под ред. Н. А. Кушаева. – М.: Просвещение, 1986. – 240 с.
9. Сухомлинський В. О. Вибрані твори в 5 т. / В. О. Сухомлинський. – К.: Радянська школа, 1976. – Т.1: Духовний світ школяра. – 654 с.
10. Шацька В. Музыкально-эстетическое воспитание детей и юношества / В. Шацька. – М.: Педагогика, 1975. – 200 с.

ВНЕУРОЧНОЕ МУЗЫКАЛЬНО-ЭСТЕТИЧЕСКОЕ ВОСПИТАНИЕ ШКОЛЬНИКОВ ВО ВТОРОЙ ПОЛОВИНЕ XX СТОЛЕТИЯ

Л. Н. Сбитнева

В статье раскрыта сущность музыкально-эстетического воспитания в поздурочное время в общеобразовательных школах во второй половине XX столетия. Раскрыто, что основными заданиями внеклассной работы были: закрепление и углубление знаний, полученных на уроке, применение их на практике, расширение кругозора детей; формирование интереса к искусству; выявление и развитие индивидуальных творческих способностей и склонностей. Раскрыты формы внеклассной музыкально-эстетической

деятельности, целью педагогического процесса в которых выступало развитие музыкально-эстетической культуры детской личности.

Ключевые слова: *внеклассная музыкально-эстетическая деятельность, концерты-лекции, концерты-беседы, музыкальные лектории, детские музыкальные коллективы, хоры, фольклорные ансамбли, оркестры народных и духовых инструментов, ансамбли баянистов, вокально-инструментальные ансамбли подростков.*

MUSIC AND AESTHETIC EDUCATION OF PUPILS AT EXTRACURRICULAR TIME IN THE SECOND HALF OF THE XXTH CENTURY

L. M. Sbitnieva

The article deals with the essence of music and aesthetic education at extracurricular time in general education schools of Ukraine in the second half of the XX century. This study demonstrates that main tasks of extracurricular work were: consolidation, enrichment and deepening of knowledge, acquired in the process of education, their practical application; broadening of pupils' general education outlook, formation of interests to art, detection and development of individual creativity and bents. The author examines the forms of extracurricular music and aesthetic activity, the purpose of pedagogical process in which was the development of musical and aesthetic culture of a child's personality.

Keywords: *Extracurricular music and aesthetic activity, concert-lectures, music lecture halls, children's choir groups, folk ensembles, orchestras of folk and wind instruments, ensembles of button accordion players, bandura players and reed pipe players, vocal-instrumental ensembles of teenagers.*

Сбитнева Людмила Николаївна – доктор педагогічних наук, доцент кафедри музичного мистецтва і хореографії Інституту культури і мистецтв Луганського національного університету імені Тараса Шевченка (м. Старобільськ, Україна). E-mail: Sbitneva787@yandex.ua

Sbitnieva Lyudmyla Mykolaivna – Doctor of Pedagogical Sciences, Associate Professor of the Department of Music Arts, Luhansk Taras Shevchenko National University (Starobilsk, Ukraine). E-mail: Sbitneva787@yandex.ua